

SREČANJE MOTEČIH Z MOTENIMI (IN OBRATNO)

Eksperimentalna terapevtska kolonija na Rakitni je bila poskus skupnega življenja otrok in odraslih, različnega v nekaterih bistvenih značilnostih od vsakdanjega življenja otrok v šoli, v varstvu in doma. Za kolonijo so bili izbrani otroci, ki so imeli skupno oznako »vedenjsko moteni« oziroma »otroci s psihosocialnimi motnjami«.

Otroci z oznako »vedenjsko moteni« živijo v stalnem, nerešljivem konfliktu s svojim socialnim okoljem. Predstavniki socialnega okolja jih označujejo za moteče, ugotavljajo, kaj jih moti, predpisujejo kurativne ukrepe in izvajajo rehabilitacijske posege. Otroci so objekt in predstavniki socialnega okolja (tistega, ki po mnenju številnih strokovnjakov motnje pogojuje) subjekt. V primerih stopnjevanja ugotovljene motečnosti otrok se stopnjuje tudi rigo-roznost diagnostičnih in kurativnih ukrepov. Bolj je otrok moteč za svoje okolje, ostrejšje so reakcije motenega okolja in tudi obratno: bolj je okolje moteče za otroka, ostrejšje so reakcije motenega otroka.

Kolonija na Rakitni je bila začasno protikolje vsakodnevne-mu življenjskemu okolju otrok. Kot začasna prekinitev za otroke motečih medosebnih odnosov naj bi imela trajnejše terapevtske učinke. Bolj kot terapevtski učinki kolonije so očitni odnosi – bi-stveno različni od odnosa moteči-moteni, ki smo jih vzpostavili v koloniji. V okviru kolonije smo bili tako odrasli moteči za otroke kot otroci moteči za odrasle. Kolonija kot skupnost je bila stalno moteča za širše družbeno okolje. Posamezniki, predstavniki druž-benih ustanov, zdravstveno osebje Mladinskega zdravišča, okoliš-ki kmetje, starši otrok ki so prihajali v občasne stike s kolonijo –vsi ti so na kolonijo reagirali različno. Eni so iskali neposredne koristi,

drugi pa so kolonijo napadali in se zgražali, tretji so se čudili in spraševali.

Tisto, zaradi česar bi bilo mogoče kolonijo smatrati kot koristno, bi lahko iskali v njeni inovativnosti, nenavadnosti in šokantnosti za širše družbeno okolje.

Neposredno smo bili napadani odrasli predstavniki kolonije, kar nas je prestavilo v vlogo »motečih« in otroke delno razbremenilo te vsakodnevne vloge. Napadalo nas je strokovno osebje Mladinskega zdravilišča in v posameznih primerih tudi okoliški kmetje. Zgražali so se slučajno mimoidoči in delno tudi starši otrok.

Najzanimivejše za potrditev kolonije kot protiokolja so bila vprašanja, ki so nam jih zastavljali predstavniki družbenih institucij in javnosti. Najpogostneje so spraševali o vzgojnih načelih in učinkih kolonije, o terapevtskih metodah, o odnosih med odraslimi in otroki in o vlogi odraslih kot terapevtov in vzgojiteljev. V številnih primerih smo bili tudi objekti čudenja in občudovanja, ki nam je ne glede na to, da vzroka zanj ne bi mogli iskati v nas samih, v samem položaju dvigalo moralo.

Vprašanje vzgojnih načel, zastavljeno odraslim predstavnikom kolonije, je bilo na mestu, če so ga zastavili predstavniki družbenih ustanov. K vzgojnim ciljem usmerjeno, z vzgojnimi metodami izvajano, vzgojnim normam in pravilom podrejeno in z vzgojnimi sankcijami varovano vplivanje odraslih na otroke je legitimizirano v vzgojnih ustanovah: šolah in vzgojno-varstvenih zavodih. Tako vplivanje temelji na legitimiziranem odnosu vzgojitelj-vzgojani, kjer je pravica prvega, da vzgaja, in dolžnost drugega, da se vzgajanju prepusti. Vlogo vzgojitelja potrjujejo v skladnosti vzgojne dejavnosti z načrtovanimi vzgojnimi cilji, vloga vzgojanega pa v podrejanju temu preverjanju. Označitev otroka za »vedenjsko motenega« pomeni izključitev iz običajnega institucionaliziranega procesa vzgoje in diskvalifikacijo vzgojne dejavnosti kot uspešnega načina vplivanja vzgojiteljev na »moteče otroke«.

V primeru, ko je otrok označen za motečega (od vzgojne ustanove), je to priznavanje neuspešnosti vzgojne dejavnosti, neskladnosti vzgojnih načel z vzgojnimi cilji, ki se kaže v neustreznem podrejanju vzgojanega (motečega) otroka vplivom institucionalizirane vzgojne dejavnosti. S tem se pogosto prenesejo pristojnosti za primerno usmerjanje »motečega« na ustanovo druge vrste; najpogostneje na zdravstvene ali socialne službe, katerih cilji so diagnostika in kurativa

motenj. Ugotavljanje in zdravljenje motenj pa ni samo potrjevanje otroka kot »motečega«, ampak tudi potrjevanje uspešnosti vzgojne dejavnosti in zagotovitev njenega nemotenega delovanja. V okviru zdravstvene ustanove je vloga »motečega otroka« enaka vlogi bolnika in legitimizirana v odnosu do zdravstvenega delavca oz. terapevta. Pravica terapevta je, da ugotavlja in zdravi otrokove motnje, in dolžnost otroka, da se podreja terapevtovim ugotovitvam in zdravilnim ukrepom.

Ne, da se odnos moteč-moteni oz. objekt-subjekt samo reproducira na drugem institucionalnem nivoju, ampak se stopnjuje, in možnost emancipacije objekta, tj. otroka, se manjša. Ustanova z reprodukcijo hierarhičnih odnosov zapira vrata za vstop v družbo, ki pa je na vso srečo širša, raznovrstnejša in zmožna enkratnih, nepredvidljivih srečanj.

Primer takega neinstitucionalnega srečanja otrok z odraslimi je bila kolonija na Rakitni.

Dosledno odgovarjanje na vztrajna vprašanja predstavnikov družbenih ustanov o načelih našega dela z otroki (bodisi terapevtskega, bodisi vzgojnega, kakšnega drugega namreč niso omenjali) bi pomenilo teoretično institucionalizacijo in s tem osiromašenje nekega dogajanja, širšega, raznovrstnejšega od vzgojnih (terapevtskih) metod, sankcij, ciljev, norm; neponovljivega ter s tem za ustanovo nekoristnega.

Kaj smo odrasli »delali z otroki«? Za kakšen material smo označili otroke (slab-moteč, nevzgojen; dober-potreben pomoči, terapije, »ta prave vzgoje«)? Kakšne cilje smo si namenili doseči s temi otroki in kakšne metode smo uporabljali? S kakšnimi sankcijami smo zavarovali svoje cilje pred »materialom, ki ga je težko obdelati«? In kako smo med seboj ter sami pred seboj opravičevali svoje delo z otroki? Tudi tako lahko tolmačimo zastavljena vprašanja in poiščemo odgovore v stališčih, ki smo jih zabeležili pred odhodom v kolonijo in po tritedenskem bivanju v koloniji – v stališčih o ciljih, metodah, normah in sankcijah.

Pred odhodom v kolonijo smo bili dokaj ambiciozni, tako vzgojitelji kot terapevti. Ne glede na to, ali smo si predstavljali, da bomo delali z otroki kot terapevti ali kot vzgojitelji, smo upali, da bomo dosegli pri njih velike spremembe. Na vprašanje: »Kakšne pozitivne spremembe upate doseči pri otrocih«, smo odgovarjali:

- izkušnjo neavtoritativnosti;
- spremembo odnosa do šole, narave, skupine;

- terapijo za otroka in zase;
- odkritje drugačnih oblik življenja, kot je vzgoja v šoli;
- boljše življenje, kot je običajno;
- delno odpravo motečih simptomov, večjo senzibilnost in kooperativnost;
- ukinitve avtoritarnih odnosov;
- vzpostavitev trdnejše dobre volje in prijaznosti; pospešitev razvoja, ustvarjalnosti, zrelosti, zavedanja problemov;
- odprtost, sproščenost, zmožnost za izražanje občutkov, sposobnost za osebno in skupno dejavnost ter
- delno umiritev nevroz.

Po treh tednih kolonije smo postali skromnejši, na osnovi izkušenj smo ovrednotili nekatera pozitivna stanja otrok, ki dobro vplivajo na naše sožitje, in želeli smo naslednje pozitivne spremembe:

- umiritev;
- izkušnjo globljih medčloveških odnosov;
- neavtoritarnost;
- dobro počutje;
- samozavedanje;
- umirjenost in zadovoljstvo;
- sposobnost za skupno življenje;
- občutek varnosti in topline;
- zavedanje svojih prednosti in slabosti ter izkušnje nemoči vzgojitelja.

Terapevtski in vzgojni (antivzgojni) cilji so nadomestili obče humanitarni cilji dobrega sožitja med ljudmi. Perspektive pozitivnih učinkov naše dejavnosti z otroki je nadomestila perspektiva »idealnega« razumevanja v koloniji.

Glede vzgojnih metod so bila naša stališča zelo različna in pred kolonijo dokaj splošna (kakšni vzgojni prijemci so po vašem mnenju koristni?):

- neavtoritativni;
- lahko tudi ostri in trdi, a naj otroka presenetijo;
- taki, da nameni odraslega ne dajejo otroku občutka nasilja;
- tisti, ki prispevajo k otrokovi spontanosti in kooperativnosti;
- vzgoja ni enosmerno prilagajanje otrok, ampak skupno življenje in medsebojno sodelovanje;

- vzgojni ukrepi, ki ne povzročajo strahu pred avtoriteto in negotovosti otroka; vsako spremembo mnenja naj vzgojitelj razloži otroku ter
- koristni so vzgojni ukrepi, ki jih je vzgojitelj sam preizkusil.

Po treh tednih skupnega življenja so se stališča konkretizirala, niso pa se poenotila. Vsak izmed nas je ovrednotil specifični način delovanja kot »koristen vzgojni prijem«:

- maksimalna udeležba;
- presenečanje;
- delovanje na frekvenci otrok;
- komuniciranje, pogovor;
- pomoč pri igri;
- vzgled;
- zainteresiranje;
- neavtoritativni vzgojni prijemi;
- taki prijemi, ki jih je odrasli sam prestal in ocenil za pozitivne.

O tem, kako naj bi motivirali otroke za aktivnost, pred kolonijo nismo imeli izdelanih in skupnih metod. Stališča dajejo vrednostno prednost pasivni vlogi odraslega. Bili smo mnenja, da:

- naj otroka pripravi k aktivnosti skupina;
- da je treba skupaj delati in se navduševati;
- da so otroci aktivni sami po sebi in da lahko vzgojitelj to aktivnost usmerja;
- da je možno aktivirati otroka z igro in igrivo kreativnostjo;
- vzgojitelj naj se vključi v aktivnost in deluje s svojim ognjem in naj pomaga pri iskanju motivov;
- da je koristna tudi neaktivnost ter
- da je možno aktivirati otroka samo tako, da je vzgojitelj sam aktiven.

V tritedenskih skupnih aktivnostih smo svoja stališča konkretizirali. Izražajo večje možnosti odraslega za vplivanje na otrokovo aktivnost. Glede načinov aktiviranja so stališča ostala različna. Bili smo mnenja, da lahko aktiviramo otroka:

- s približevanjem aktivnosti;
- s poudarjanjem pozitivnih elementov aktivnosti;
- z dajanjem vzgleda;

- z določanjem vsebine aktivnosti;
- z razvijanjem posluha za otrokove potrebe in motive ter
- s sodelovanjem v aktivnosti.

Pred kolonijo in v koloniji smo negativno ocenjevali vzgojne sankcijske prijeme: tako nagrade kot kazni. Zavračanje vzgojnih sankcij smo utemeljevali na različne načine (stališča do kazni in nagrad: kakšen je po vašem mnenju učinek kazni?)

- kazni so škodljive, ker določajo avtoritativnost v skupini;
- kazni so posledica napačno usmerjene vzgoje, ki ni v skladu z otrokom;
- učinek kazni je pozitiven samo kratkoročno, dolgoročno ima negativne posledice kot egoizem, zatrtost;
- kazni so škodljive, ker določajo kaznovanega, kaznujejo pa še bolj kot kaznovanega tistega, ki kaznuje;
- kazni so negativne, če jih izvaja vzgojitelj, pozitivne so, če jih izvaja skupina in če pripeljejo do spoznanja o negativnem ravnanju posameznika. V vsakem primeru so negativne fizične kazni in izločitev iz skupine;
- kazen je že negativna reakcija okolja na dejanje otroka;
- nagrade so negativne, ker delajo razliko med otroki in uveljavljajo posameznika na račun drugih;
- tako nagrade kot kazni ustvarjajo hierarhično strukturo;
- pohvalim in nagradim tedaj, ko se veselim otrokovega dejanja;
- hvaliti in nagrajevati čim manj, otrok naj se nauči sam ceniti svoje delo ter
- hvala je pozitivna, če je naravna, tj., če je neposreden odziv na otrokovo pozitivno dejanje.

O omejevanju otrok v njihovem početu smo bili drugačnega mnenja. Pred kolonijo in v njej smo omejevanja ocenili kot nujna in v večini primerov objektivno pogojena.

Odnos odrasli-otrok, ki ne temelji na normah in pravilih, ne deluje po določenih metodah v smeri zastavljenih ciljev in ni zavarovan s sankcijami, omogoča spontano in kompleksno interakcijo. Tak odnos zanika hierarhično distanco, značilno za institucionalizirane odnose: vzgojitelj-vzgojani. O tem, ali naj obstaja socialna distanca med otroki in odraslimi, smo bili pred kolonijo mnenja:

- da naj obstaja;
- da otrok vzpostavlja distanco, ki pa naj bo čim manjša;
- da je minimalna distanca nujno dana vnaprej;
- da naj obstaja naravna distanca (ne zgodovinsko pogojena);
- da naj obstaja naravna distanca, ki se kaže v stopnji zrelosti, sposobnostih, starosti, in hierarhična distanca takrat, kadar je nujna, ter
- da je treba zmanjševati distanco z vživljanjem v otroka, s primerjanjem njegovih potreb in z iskrenim reagiranjem na njegove izzive.

Po treh tednih so bila vsa stališča o hierarhični distanci med otroki in odraslimi odklonilna:

- distanca naj bo minimalna;
- distanca, ki obstaja sama po sebi;
- obstaja naj naravna distanca ter
- distanca med vzgojiteljem in skupino naj ne obstaja.

Stališča o tem, kako premagati distanco do otrok, poudarjajo subtilne in ne preveč izrazite oblike vedenja odraslih kot pozitivne v zblizevanju z otroki. Po treh tednih kolonije smo bili mnjenja, da se je treba otroku približati, da bi premagali distanco:

- nevsiljivo;
- počasi;
- s posluhom za psihično stanje otroka;
- z vživljanjem v otroka;
- iskreno;
- z življenjem v skupini otrok ter
- s podporo in takim nasprotovanjem, ki da otroku vedeti, kaj je storil napak.

In kako smo ocenjevali sami sebe kot vzgojitelje pred začetkom kolonije? Ocenili smo svoje sposobnosti za vlogo vzgojitelja:

- naloga bo težavna, treba se bo učiti;
- vprašanje sposobnosti je vprašanje trdnosti;
- sem še kar sposoben;
- sem prepričan, da se lahko otroci od mene kaj naučijo, ne delujem pa pozitivno kot »klasični vzgojitelj« ter
- imam slabe sposobnosti, ker se otroci name čustveno navežejo.

In pred koncem kolonije?

- Moje sposobnosti za vzgojitelja so srednje;
- imam velike sposobnosti za vzgojitelja;
- v pogojih kolonije sem bil slab vzgojitelj, morda bom kdaj drugič boljši;
- imam dosti teoretičnega znanja, ki ga ne uspem aktualizirati;
- imam dosti optimizma, visoka pričakovanja, dosti dobre volje, a premalo energije in nerealno projekcijo v objektivno situacijo;
- sem slab vzgojitelj v običajnem pomenu tega imena.

Razlikovali smo se v dojemanju samega sebe kot vzgojitelja. Glede na pomanjkanje izkušenj pred kolonijo so bile naše ocene negotove in neskladne z ocenjevanjem sposobnosti vzgojitelja v institucionalizirani vlogi. Vprašanja vzgojnih sposobnosti smo zastavljali kot vprašanje osebnostnih lastnosti vsakega izmed nas. Pred koncem kolonije se nismo razlikovali samo v stopnji samokritičnosti, ampak tudi v dojemanju vsebine vloge vzgojitelja, kar se kaže v razlikah med stališči o metodah in vzgojnih ciljih.

In kakšni smo bili v vlogi »vzgajanega«? Bili smo dobri »gojenici«, če smo se zavedali, da smo se od otrok marsičesa naučili. O tem, kar so v koloniji otroci dali nam, odraslim, smo zapisali:

- izkušnje o otrocih in o sebi v pogojih, ko se ne prepoznam več;
- obliko neodtujenega življenja in nefrustracijske situacije;
- večjo sproščenost in nove izkušnje;
- spoznanje lastnih napak in prednosti, spoznanja o odnosu z otroki ter da je to
- nesmiselno vprašanje.

Časovna in prostorska odmaknjenost od kolonije omogoča, da že po njenem koncu ali s stališča določene poklicne, institucionalizirane vloge opredelimo delovanje odraslih v koloniji kot vzgojno ali terapevtsko, lahko pa tudi kot nevzgojno ali škodljivo; odvisno od namena, ki ga imamo.

Stališča, s katerimi ilustriramo razlike med odraslimi v koloniji, neenotnost naših »vzgojnih principov« in nesmiselnost prilagajanja problemom (spraševanju) na institucionalnem nivoju bi z nove, izvenkolonijske perspektive lahko porabili ravno obratno. Poenotili bi jih v ilustracijo takih ali drugačnih vzgojnih načel, ki dajejo takšne ali drugačne vzgojne in terapevtske rezultate. Pri tem pa bi nas vodilo

zaupanje v do sedaj izražene pozitivne ocene in predvidevanje možnosti za koristno ponavljanje kolonijske situacije. V tem primeru bi se drugo leto otroci vključevali v kolonijo, ki bi imela določene terapevtske in vzgojne cilje (na osnovi dosedanjih koristnih učinkov), izdelana načela delovanja in preizkušene vzgojitelje oz. terapevte v novi, institucionalizirani vlogi. In v čem bi se taka kolonija razlikovala od vsakodnevnega, od »motečih« otrok motenega okolja?

Kolonija na Rakitni je imela pomen (terapevtsko, vzgojno in še kakšno drugo že po koncu opredeljeno vlogo) v svoji enkratnosti, nepovprečnosti in negotovosti (neobičajnosti in življenjskosti srečanja skupine otrok s skupino odraslih).